

АЛДЫН АЛУУ ТЫЯНАКТАР ЖАНА ЖЫЙЫНТЫКТАР ЖӨНҮНДӨГҮ РАСМИЙ ТҮРҮНДӨГҮ ОТЧЕТУ

Бишкек, 17 декабр 2007 жыл - ЕӨКУнүн 16-чы декабрда мөөнөтүнөн мурда Кыргызстанда өтүүчү шайлоого байкоо жүргүзүү миссиясы (ШБЖМ), ЕӨКУнун алдындагы Демократия институттары жана адам укугун коргоо офиси ЕӨКУ/ДИАУКО, жана ЕӨКУнүн Парламенттик Ассамблеясы (ЕӨКУ ПА) менен чогуу аткарылуучу милдеттемеси болуп эсептелет.

Бул алдын ала алынган маалыматтар жана жыйынтыктар жөнүндөгү расмий түрүндө түзүлгөн отчет шайлоо процесси, анын ичине кошуп кеткенде: табуляция акыркы жыйынтыктарды жарыялоо, болушу мүмкүн болгон шайлоо күнү өткөндөн кийинки арыздарды же апелляцияларды узатуу, жана жаңы шайланган парламент мүчөөлөрүн иш оордуна жайлашуу бүтө электе тапшырылат.

Бул шайлоо 1990-чу жылкы ЕӨКУ Копенгаген Документине, башка эларалык демократиялык шайлоолорго жана мамлекеттик укукка ылайыкталган шарттадын негизинде бааланат. ЕӨКУ/ДИАУКО өзүнүн акыркы толук отчетун жакшыртуу сунуштары менен чогуу шайлоо процесси жыйынтыкталгандан эки айдын тегерегиндеги убакыт өткөн соң чыгарат.

АЛДЫН АЛУУ ЖЫЙЫНТЫКТАР

2007 жылынын 16 декабрында Кыргызстанда мөөнөтүнөн мурда өткөрүлүп жаткан шайлоодо белгилүү бир ЕӨКУ тарабынан коюлган милдеттенмелери аткарылганы менен, анын башка бир нече милдеттенмелери аткарылган жок. Ага карабастан, аткарылган милдеттенмелер Кыргызстанда плюрализмдин бардыгын билдирет. 2005 чи жылкы президенттик шайлоонун белгиленген жетишкендиктерин калыбына келтирүү үчүн мындан ары да күч, аракет жумшоо жана мындан күчтүү саясий эрк көрсөтүү талап кылынат.

Негизинде шайлоо чектелген мүмкүнчүлүктү сунуш кылып, коомчулук күткөн шайлоо процесин бириктирүүчү шарттын кирбей калганын билдирет. Бир нече белгилүү саясий партияларына каршы колдонулган мыйзам түрүндөгү иш аракеттер плюралисттик шайлоо чөйрөсүнө доо келтирүүсүнө салым киргизет. Шайлоо негизи тынч чөйрөдө өткөрүлгөн, бирок эсептөө жана табуляция өткөрүүсүнүн айкымдыгына жана эсептүүлүгүнө карама каршы келген.

ЕӨКҮнүн шайлоого байкоо жүргүзүүчү миссиясы
Кыргызстан – Мөөнөтүнөн мурда өтүүчү шайлоо, 16 декабр 2007 жыл
Алдын алуу тыянактар жана жыйынтыктар жөнүндөгү отчету

Ат салышкандарга сунуш кылынган добуш берүүчүлөрдүн чөйрөсүн тандоо 12 саясий партиялар үчүн аргандай болгондуктан плюрализм сакталган, бирок кандидаттын тизмесин каттоо процедуралары убагында бирдей эмес жана толугу эмес колдонулган. Чогулуштардын эркиндиги жалпы жолунан өлкөнүн көпчүлүк жергелеринде сакталганына карабастан, Бишкек шаарында жергиликтүү шаардык Кеңешинин буйругу боюнча коюлган чектөөлөрдүн болушу байкалып жатты.

Массалык каражаттар добуш берүүчүлөрдүн маалымдуу тандоосуна негиз түзүүчү адекваттуу маалымат беришкен жок. Айтып кетсек, мамлекеттик сыналгысы жана үналгысы (КТР) жараандарды маалымат менен камсыздандыруу милдеттерин аткарышкан жок. Алар Шайлоо Кодексинин шарттарына ылайык кампанияны чектеп кана чагылдырышып, мыйзам түрүндө бекитилген акысыз эфир убактысын ар бир ат салышкан саясий партияларга текши 25 мүнөттөн беришти. Бул расмий кампаниянын акысыз чагылдыруусу саат 23:00 дон кийин 19 күндүн ичинен 7 кана күнү эфирде берилди. Андан тышкары, эфир убагын сатып алуусу партияларга кыйынчылыка турду. Кээбирлери сотко арыздары менен кайрылышкандан кийин гана кечиктирилген чектелген эфир убактыларын алышты.

Мыйзамдуу шарттарды жана сот чечимдерин ишке ашыруу, анын ичинде талапкерлерди каттоо, формалдык түрдө ички мыйзамдын талаптарына жооп бергенине карабастан, 1990 жылкы ЕӨКҮнүн Копенгаген Документинин 2-чи параграфында көрсөтүлгөн мыйзам принциптеринин эрежелерине карама каршы келет. Ал параграфта «[...] мыйзам эрежеси жалаң кана формалдуу мыйзамдуулукту билдирүү менен чектелбейт [...], бирок адилеттүүлүк [...] анын толугу менен ишке ашырууну камтуунун негизин түзгөн институттардын кепилдиги менен».

Мөөнөтүнөн мурда жаңы системанын негизинде өтүүчү парламенттик шайлоолор, алардын ичинде кээбир өзгөчө шарттардын негизиндеги добуштарды парламенттеги орундарга которуусу менен белгиленген. Бул шарт партияларды өлкөдөгү баардык каттоодон өткөрүлгөн добуш берүүчүлөрдүн саны пайыз түрүндө белгиленген эки бөлөк босогону өтүүгө милдеттендирет. Ошондой болсо дагы, шайлоо системасынын пропорцияланган өкүлчүлүгүнө жетүүгө потенциалы бар. Андан тышкары, партиялардын бирөөсү да жаратылбай калса, шайлоо кайрадан кайталанышы керек, анда ал бүтпөс кайра-кайра кайталанган кулап калган шайлоолорго алып барышы мүмкүн. Өкмөттүн өкүлдөрү бул системаны өкмөттү стабилдештирүү максатында киргизилген деген ойлорун айтышты.

Жаңы мыйзам системасы күмөндүү шарттарды киргизген, аларды БШК өздөрүнүн токтомдору аркылуу тактоого аракет кылган. Алардын кээбирлери башкача жана аргандай маанидеги түшүктөрдү жаратат. Өзгөчө БШКнын токтомунда аныкталган 0.5% региондуу босогону өлкөдөгү катталган шайлоочулардын санынын негизинде эсептөөсү партиялардын сотко кайрылуусуна себеп болгон.

ЕӨКҮнүн шайлоого байкоо жүргүзүүчү миссиясы
Кыргызстан – Мөөнөтүнөн мурда өтүүчү шайлоо, 16 декабр 2007 жыл
Алдын алуу тыянактар жана жыйынтыктар жөнүндөгү отчету

Акыркы чечимдин шайлоо күнүнө чейинки жоктугу шайлоо процессиндеги белгисиздик чөйрө жаралышына алып келген. Кийинки учурда бул көрүнүш кайсы облуска өлкөнүн тышынан берилген добуштарды ыйгаруу жөнүндөгү токтомдун жоктугуна байланыштуу, мындан дагы жагдайды начарланткан.

Шайлоо процессинин оң көрүнүштөрү төмөндөгүлөрдү чагылдырышат:

- БШК, жалпысынан алганда, ишин ачык-айкын жүргүздү, бирок белгилүү маанилүү талкуулашуулар жабык эшиктин артында өткөрүлгөн.
- Шайлоо өткөрүүдө саясий партиялар чектелген деңгээлде катыштырылышты, бул анын ачык-айрым өтүүшүнө салым кошту.
- Баардык сотко түшкөн арыздар мыйзам түрүндө чектелген мөөнөттөрүндө каралышты жана коомдук угуудан өтүштү.
- Талапкерлердин тизмелерине аялдарга жаңы квотасын киргизүү аялдардын өкүлчүлүгүн парламентте көбөйтүүгө алып келиши керек.
- Талапкерлердин тизмелерине жаштарга жана башка улуттун өкүлдөрүнө квота киргизүү Шайлоо Кодексинде биринчи жолуу жаштарды жана башка улуттун өкүлдөрүн ачык-айкын таануу болуп эсептелет.
- Шайлоо кампаниясы, жалпысынан алганда, тартип бузуулардан тышкары өттү.

Мындан тышкары төмөндөгү кемчиликтер белгиленген:

- Жаңы шайлоо системасынын кабыл алынышынын жана шайлоо өткөрүүнүн ортосундагы кыскартылган убакыт ченеми саясий партиялар үчүн эффективдүү ат салышууга кыйынчылыктарды туудурду.
- Первомай райондук соту КСДП сынын жетекчисин талапкерлеринин тизмесинен жалган айыптын негизинде түн жарымы өтөөр менен 16 декабрда чыгарып салды.
- БШК КСДП талапкерин каттодон талаш мыйзамдын негизинде, күнөөсүздүктүн презумпциясын эске албастан, ЕӨКҮнүн Копенгаген Документинин 5.19 параграфына карамакаршы келбесине карабастан, чыгарып салган.
- БШК нын Родина партиясын каттоодон баш таркандыгы, андан кийинки өткөн сот карамдары процедуралык келишпегендиктерди ачык аныктады, жана алардын толуктуулугуна терз таасирин көрсөттү.
- Туш тарапка жайылган администрадивдүү ресурстарды Ак Жолдун кызыкчылыктарына колдонулуп жатат деген билдирүүлөр процестин акыйкаттуу жүрүп жаткандыгына күнөм туудурат.
- БШК тарабынан жасалган иш аракеттери жана Ак Жол партиясы административдүү ресурстарды колдонуп жатат деген имиштердин аргай жерлерге тарап кеткендиги шайлоо процесине ишенбестикти туудурат.
- Шайлоочулардын тизмелерин чогултууда болгон келишбестиктер өзгөчө бушаймандыктарды туудуруп, алардын тактыгын жакшыртуусун талап кылат.

ЕӨКУнүн шайлоого байкоо жүргүзүүчү миссиясы
Кыргызстан – Мөөнөтүнөн мурда өтүүчү шайлоо, 16 декабр 2007 жыл
Алдын алуу тыянактар жана жыйынтыктар жөнүндөгү отчету

- БШК толук маалыматты шайлоо участкалары боюнча өзүнүн вебсайтына шайлоо күнү жайгаштыралган жок.

Шайлоо Кодексинин шарттары эң эле ыңгайсыз чектерди коюп, жараандардын саясий же өкмөттүк иштерине жеке өзү, же болбосо саясий партиялардын, же уюмдарды өкүлү катарында жетишүүсүнө тоскоолдук кылат. Ал даагы саясий партияларынын жеке парламенттик мандатарына ээ болуп, пропорцияланбаган контролду коом шайлаган депутаттардын үстүнөн жүргүзө алат. Бул шарттар ЕӨКУнүн милдеттемелерине жооп бербейт.

Шайлоону ачып өткөрүү процедуралары, байкоочулардын баалаганындарына караганда, негизинен позитивдүү өткөн, бирок 90% проблемалар байкалган, алардын ичинде урналарды толтуруу, шайлоочуларга унаа уйюштуруу, эрэжэгэ туура келбестик менен текшерүү жана шайлоону биртоп иретинде колдогондон сактаган бармакты сыялоолор бар. Шайлоо добуштарын эсэптөөсү 30% тегерегинде, байкоочулардын берген бааларына караганда, жалпысынан негативдүү болуп, процессти бузуу менен өткөрүлдү. Мунун баардыгы шайлонун эсэптөө процесин негизсиз узартып кармоо, бирдей процедуураларды колдонбостугунун жана шайлоо участоктордун протоколдоруна мезгилсиз кол кою негиздерине байланыштуу көрүнүштөр болгон. Бул көрүнүштөрдүн баардыгы кийинчирээк мындан бийик деңгелдээги шайлоо комиссиялары натыйжалардын жыйынтыктарын жарыялоо убагында мындан дагы начарлангандары байкалды.

ЕӨКУ/ДИАУКО жана ЕӨКУ ПА өкмөткө, саясий партияларга жана жараандык коомго шайлоо процессин ЕӨКУнун милдеттемелерине жооп берген деңгээлге жетүүгө жумшашкан иш аракеттерине ардайым өздөрүнүн жардамын жана колдоосун көрсөтүүгө даяр.

АЛДЫН АЛУУ ТЫЯНАКТАР

Тарыхий маалымат

Эки жыл ичиндеги саясий-коомдук абал, туруксуздук, ошондой эле 2006 жылдын күз айындагы жана 2007 жылдын жаз айындагы көчөдөгү каршычылык көрсөтүү болуп, 2003 жылдагы Конституцияга жана Шайлоо Кодексине өзгөртүү киргизүү болгондон кийин Президент Курманбек Бакиев референдум өткөрүүнү Конституция жана жаңы Шайлоо Кодекси жөнүндө 21 октябрда 2007 жылы жарыялады. Бийлик болсо референдум жакшы өттү деп жарыялашты, бирок эларалык уюмдардын өкүлдөрү өздөрүнүн коопсуздандыктарын белгилешти референдум өтөөрү менен. 22 октябрда Президент Жогорку Кеңешти таратты, 2003 жылдын Конституциясынын негизинде жана 23 октябрда кезексиз парламенттик шайлоону 16 декабрда өткөзүү жөнүндө жарыялады. ЕӨКУ/ДИАУКО болсо керектүү баа берүү үчүн 5-6 ноябрда миссиясын жиберди, баардык жактан

ЕӨКУнүн шайлоого байкоо жүргүзүүчү миссиясы
Кыргызстан – Мөөнөтүнөн мурда өтүүчү шайлоо, 16 декабр 2007 жыл
Алдын алуу тыянактар жана жыйынтыктар жөнүндөгү отчету

аңгемелешүү өткөрүлүп, миссиянын шайлоого байкоочулук жүргүзүүсү макулдашылды¹.

Шайлоо системасы жана мыйзамдык негиз

Биринчи жолу Кыргызстанда бардык 90 депутат бир палаталык (Жогорку Кеңешке) негизги системада, бир теңдештүү өкүлдөрдүн, бир шайлоо округу боюнча жана партиялардын жабык тизмелеринен депутаттар 5 жыл мөөнөтүнө шайланышат. Негизги теңдештүү өкүлдөр ЕӨКУ нун аймактарында көп колдонулат. Кыргызстандын мыйзамдары менен чектелген шарттар, саясий партиялардын орундарды бөлүштүрүүгө катышуусуна шарт берилиши өзгөчө башкача.

Парламенттеги орундарды бөлүштүрүүгө катышуу үчүн, партия жетиштүү добуш алыш керек, анткени эки босогодон өтүш керек. Биринчиси – 5% дык улуттук чек, баардык катталган добуштардын негизинде эсептелет. Экинчи – кошумча 0,5% дуу чек, партиялар ар бир 9 региондон өтүш керек. Анткени Шайлоо Кодексинде ачык жазылган эмес, кандайча экинчи чек аныкталыш керек. 19 ноябрда БШК токтом кабыл алды, анда бул 0,5% бардык катталган шайлоочулардын негизинде эсептелет. Эгерде бир да партия бул укукту албаса, анда кайрадан шайлоо өткөрүлөт. Ошентип, система чексиз түрдө болбой калган шайлоолорго шарт түзөт.

Көпчүлүк колдоп киргизилген толук теңдүү системага карабастан саясий партиялар аябай шашылыш шайлоо өткөрүлүп жатканы жөнүндө ойлорун айтышты. Партиялар, убакыттын аларга көбүрөөк керек экенин айтып, алар жаңы системага ылайык таймашууга сапаттуу даярдануу керек экенин белгилешти. Көпчүлүк элдин терең талкуулоосуна алынбаган мыйзамдын долбоору референдумга коюлган, бул болсо ЕӨКУ Копенгаген Документинин 5.8 параграфына туура келбейт. Анткени көпчүлүк Эл талкуулап анан жаңы мыйзам кабыл алынышы керек. Ошондой эле, шайлоону сөзсүз түрдө мыйзамга өзгөчө шайлоо боюнча тактоолорду киргизип анан ушул мыйзамдын улуу экенин жана шайлоого кызыккан тараптарынын жаңы мыйзамдын негизине көнүшүнө мүмкүнчүлүк бериш керек болчу².

Шайлоо Кодекси (40 беренеси) шайлоочуларга «баардыгына каршы» добуш берүүгө уруксат этет талапкерлердин тизмеси боюнча. Шайлоочуларга бир чечимге келгенге эч кандай башка варианттар көрсөтүлбөгөн. Бирок Шайлоо Кодекси эч кандай түшүнүк бербейт, кандай тыянак чыгаарын, добуш «баарына каршы» эки босогоду өтөөрүн, ал мындайча эгер «баарына каршы» албай көп добуш алса, добуш бергендерден, анда шайлоо жаңы талапкерлердин тизмеси менен кайрадан өткөрүлүшү керек. Бул болсо шайлоолорду өткөзүүнү чексиз кайталоого шарт түзөт.

---

¹ OSCE/ODIHR Needs Assessment Mission report:
http://www.osce.org/documents/odihr/2007/11/27920_en.pdf

² Европа комиссиясынын мыйзам аркылуу демократияга (Венеция Комиссиясы) Шайлоо Маселелериндеги Жакшы Тажрыйба Кодекси. 52-чи сессиясы, 18-19 октябрь 2002 жыл.

ЕӨКҮнүн шайлоого байкоо жүргүзүүчү миссиясы
Кыргызстан – Мөөнөтүнөн мурда өтүүчү шайлоо, 16 декабр 2007 жыл
Алдын алуу тыянактар жана жыйынтыктар жөнүндөгү отчету

Шайлоо Кодекси чектеп койгон, бир гана саясий партиялар өздөрүнүн талапкерлерин көргөзө алышат, ал эми өзүнчө бирөөлөр өзүнүн көз карандысыз талапкерлерин көрсөтө алышпайт. Бул болсо жараандардын укугун чектеп, парламенттеги орунга таймашууга тоскоол болот, ошондой эле ЕӨКУ Копенгаген Документинин 7.5 параграфына карама каршы келет³. Шайлоо Кодекси чектейт, парламенттин депутаттары өзүнүн мандатын, саясий партиядан чыкканда жоготот, же болбосо партиянын ишмердүүлүгү токтогондо. Бул болсо партиянын жетекчилерине, депутаттарды теңсиз текшерүүгө алууну, алар шайлоочулардын добушу менен шайланышкан, ал эми талапкерлер мыйзам боюнча добуш алгандарга мөөнөтү бүткөнчө өздөрүнүн милдетин аткарууга уруксат берилген⁴.

Ал эми өнүгүүнүн жакшы жагы, Шайлоо Кодекси квота киргизген, анда гендердик теңдештикти өркүндөтүү, ошондой эле жаштар менен ар кандай улуттагы жараандардын катышуусу. Шайлоо Кодексинин 72.3 беренесине ылайык, бир жыныстагылар 70% ашпас керек, ошондой эле үч талапкер, бир жыныстагы, катары менен бир партиялык тизмеде болбош керек. Ошондой эле дагы талап кылат, 15% талапкерлер, ар бир талапкерлик тизмеде 35 жаштан төмөн болуш керек жана алардын 15%, ар кандай улуттун өкүлдөрү болуш керек⁵.

Жалпы жөнүнөн алганда, Шайлоо Кодекси карама каршы жана түшүнүксүз же болбосо анык эмес жобоолор. Ал эмес ЕӨКУ/ДИАУКО нун берген сунуштарын дагы жүзөөгө ашырган жок. Бирок кээ бир көрсөтүлгөн кемчиликтер мурунку отчеттогу өзүнүн негизин жоготуп койду, шайлоо системасынын өзгөрүшүнө жараша, ал эми калгандары жаңы жоболор менен толукталды. Ал эми кээбир «өзүңөр билгиле», «кээде», ошондой эле так жазылбаган БШКнын жоболору иштин жүрүүсүнө терз таасирин тийгизет.

Партия жана талапкерлерди каттоо

Саясий партиялар каттоодон өтүп, шайлоого катышыш үчүн, алар БШКга талапкерлердин тизмесин 90дөн кем эмес, же 100дөн ашпаган ысымдарын бериши керек болчу. Бул шарт талапкерлердин тизмесин азыраак берүүгө, мандаттын санына жана талапкерлерге карабай аябай чоң тоскоол болду. Шайлоо Кодекси (72.5 беренеси) тизмелерди өткөзгөндөн кийин, кайра тизмеге өзгөртүү киргизүүгө уруксат бербейт: талапкерлер чыгып кеткенде гана, партия аларды алмаштыра алат. Бул жобо каттоо процессии жүрүп жаткан мезгилде татаал болгондугун аныктады.

20, 23 жана 27-чи ноябрда Шайлоо Кодексинин негизинде (27.11 беренеси) БШК каттодон өтүшкөн талапкер партиялардын тизмелерин өкмөт тарабынан

---

³ (Катышкан өлкөлөр) жараандардын укуктарына дискриминациялабоо кепилдикин бериши керек

⁴ ОБСЕ Нин Копенгаген Документинин 7.9 параграфы, 1990.

⁵ Бул маселеге жараша тактоолор киргизилген. ЕӨКунун Арадагы 1-чи отчету, 2 декабр 2007 жыл: 4-чү бөлүктүн 3-чү параграфы 3-чү бети мындай деп окулушу керек «...жана этник группалар жана жаштар үчүн (15 пайыздан ар бирөөнө)».

ЕӨКүнүн шайлоого байкоо жүргүзүүчү миссиясы
Кыргызстан – Мөөнөтүнөн мурда өтүүчү шайлоо, 16 декабр 2007 жыл
Алдын алуу тыянактар жана жыйынтыктар жөнүндөгү отчету

каржыланган Эркинтоо гезитине басып чыгарды⁶. БШК тарабынан жүргүзүлгөн талапкерлерди каттоо процесси убагында ыраатсыз жана толук эмес болгон. 19 партиялардын ичинен шайлоодо ат салышууга 12-си катталган⁷. Жети калган партиялардын ичинен алтоо гендердик квотанын талабына жооп бербейт деген себеп менен катталган эмес (ШК 72.3 беренеси). Ошого карабастан, ушул эле талапка жооп бербеген бир саясий партиянын талапкерлиги каттоодон өткөрүлгөн.

Дагы бир *Родина* деген партияны, бирөөлөрдүн айтымына караганда, Кыргызстанда жашаган өзбек аз улуту түзгөн, БШК каттоодон баш тарткан. Аты аталган партиянын 16 талапкерлеринин жараандыгын тактоого мүмкүнчүлүк жок болгондугуна байланыштуу, бул партия талап кылынган минималдуу талапкерлеринин санына жооп бербейт деген чечим менен (ШК 25.3 беренеси) башында БШК аны каттоодон баш тарткан. Кийинирээк баардык суроо туудурган талапкерлердин жараандыктары Паспорт жана виза көзөмөлдөө департаменти (ПВКД же ОВИР) аныктаганына карабастан, сот БШК нын каттоодон баш тартуусун бөлөк себептерге таяп, колдоп койду. Сот өзүнүн ойун билдиргенине караганда, партия тизмесинде талап кылынган санда талапкерлердин көргөзүлгөн эмес, буга талапкерлердин тизмеден чыгарылгандары себеп болгон.

Баардык БШК тарабынан болгон каттоодон баш тартуулар биринчи инстанциядагы сотко аппеляцияга узатылган. Жетөөндө тең иш каралган соң, сот БШКнын токтомдорун колдоп койгон. Алардын бешөө арыздарын аппеляциялоого Жогорку Сотко кайрылышкан, ал болсо баардык учурда биринчи инстанциядагы соттун чечимдерин өзгөртүүсүз калтырды.

БШК кээбир талапкерлерди партиянын тизмелери катталгандан кийин каттоодон чыгарып салган, анткени гендер эрежесине жооп бербестиктер кээбир тизмелерде аныктаган. Кээбир талапкерлер БШК тарабынан каттоодон чыгарылгандын себеби алар иштеринен азыркы статустарына ылайык четтетилишкендиктерин далилдеген документтерин көргөзүшкөн жок. Бирок БШК бул маселеге караштуу кайсы кызмат орун деңгээлдери талапкердин статусуна жооп бербейт деген түшүнүктү далилдеп түшүндүрүп берген жок.

4-чу декабрда БШКнын токтомунун негизинде КСДП талапкери Эдил Байсалов мырза каттоодон талапкер катары жана БШК кеңеш берүү добушуна укуктуу мүчөө катары четтетилди. Шайлоо бюллетендери басылып жаткан басма-сөз үйүнө

---

⁶ Бул маселеге жараша тактоолор киргизилген. ЕӨКунун Арадагы 1-чи отчету, 2 декабр 2007 жыл: 7-чи бөлүм, 6-чы параграф, 5-чи беттеги 6-чы жана 7-чи сүйлөмдөр жойулган.

⁷ 12 каттоодон өткөн саясий партиялардын ысымдары: Аалам (партия мүчөлүгүндө жоктордун партиясы), Ак Жол, Ар-Намыс, Асаба, Ата Мекен, Эрк (Эркин Кыргызстан), Эркиндик, Глас Народа, Новая Сила, ККП, КСДП, Туран(байыркы персиян тилинде Орто Азия аймагы деген маанидеги сөз). 7 катталбаган партиялардын ысымдары: КПСС тин курамында турган Кыргызстандын Коммунистик Партиясы, Кыргызстан Дыйкандарынын Партиясы, Кыргызстандын Жашыл түздүүлөрүнүн Партиясы, Авганистандагы Согуш жана башка Жергиликтүү Согуш Конфликтердин Ветерандарынын Партиясы, Родина, Таза Коом жана Замандаш партиялары.

ЕӨКУнүн шайлоого байкоо жүргүзүүчү миссиясы
Кыргызстан – Мөөнөтүнөн мурда өтүүчү шайлоо, 16 декабр 2007 жыл
Алдын алуу тыянактар жана жыйынтыктар жөнүндөгү отчету

барып келгенден кийин, Байсалов мырзанын веблогунда шайлоо бюллетени пайда болгон, деген имиш менен ал каттодон четтетилген. БШКнын койгон доосуна караганда, Байсалов мырза бюллетендердин коопсуздук мүнөздөмөлөрүн ачып салганы шайлоону өткөрүүгө кыйынчылыктарды туудурду. Байсалов мырзанын атуусуна караганда, анын ою биринчи тиражда басылып жаткан бюллетендердин коопсуздук мүнөздөмөлөрүнүн жетишпестигин көрсөтүү гана болгон.

Эки токтом тең суроо туудуручу негиздеринде чыккан, жана мыйзамдуу сот анын күнөөсүн аныктай электе кабылалынган, ошондуктан мындай иштер күнөөсүздүктүн презумпциясын бузуусун жана ЕӨКУнун Копенгаген Документинин 5.19 параграфына карама каршы келгендиктерин далилдешет. Мындан тышкары, Шайлоо Кодексинин негизинде, БШК талапкерди, керек болсо, өзү трибуналдын милдетин албай сотко берсе деле болмок.

Өмүрбек Бабанов мырза КСДП талапкерлеринин тизмесиндеги номур биринчи талапкери Бишкек шаарынын Первомай райондук соттун буйругунун негизинде түн жарымы өтөөр менен 16 декабрда каттоодон чыгарылып салды. Соттун чечими бир жеке жараандын Бабанов мырзанын кыргыз жараандыгы кооптуу деген сотко узаткан кайрылуусунун негизинде кабыл алынган. Бабанов мырза мурдагы парламентте иш аткарганына карабастан, сот ал парламентте иштөөгө укуксуз деген чечим чыгарган. БШК сотто бул каттодон чыгаруу Шайлоо Кодексинин 56 беренесинде мыйзам түрүндө аныкталган мөөнөтүнөн кийин болгон деп, айтып чыккан.

Арыздар жана апелляциялар

Шайлоо Кодекси бир нече шайлоого байланыштуу арыздар менен кайрылуучу сот аймактарын бекиткен. Алардын ичинде Жогорку шайлоо комиссиясы, соттор, прокуратуралар жана милициялар бар⁸. Шайлоо күнүнө чейин БШК бир нече арыздарды алган, бирок байкалган мөөнөттүн аралыгында бирөөнү да ачык жыйындарында караган жок. Кээбир арыздарга БШК төрайымынын жана комиссиянын мүчөөлөрүнүн колдору коюлган кат түрүндө жооп жиберген. Бирок БШК коллегиялык уюм болгондугуна байланыштуу, ал өзүнүн кээбир мүчөөлөрүн арыздарга жооп даярдоо иштерине милдеттендирсе дагы, арыздардын үстүнөн кабылалынуучу чечимдер БШКнын добуш берүү жолу менен кана кабыл алынышы керек.

Соттор шайлоого байланыштуу бир нече иштерди карап чыгышты. Алардын ичинде талапкерлердин тизмерелин каттодон баш тартуу иштери дагы бар. Сот иштери мыйзам түрүндө такталган мөөнөттөрөндө жана ЕӨКУ/ДИАУКО ШБЖМ

---

⁸ ШК 54 беренесине ылайык УШКнын токтомдорунун биринчи апелляциясы Жогорку шайлоо комиссияларынан каралышы керек, андан кийин гана Жогорку шайлоо комиссияларынын токтомдорун БШКдан же соттон апелляциялоо мүмкүн

ЕӨКУнүн шайлоого байкоо жүргүзүүчү миссиясы
Кыргызстан – Мөөнөтүнөн мурда өтүүчү шайлоо, 16 декабр 2007 жыл
Алдын алуу тыянактар жана жыйынтыктар жөнүндөгү отчету

байкоочуларынын катышуусу менен каралышкан. Өзгөчө белгиленген Байсалов мырзага байланыштуу Башкы прокуратуранын жана БШКнын бюллетендердин

экинчи тиражын басууга алып келген мамлекетке келтирген зыянга байланыштуу КСДПге койгон доосу. Сот доочунун тарабын жактаган чечим чыгарып КСДПны 20 миллиондон ашык кыргыз сомунун (400,000 Евронун тегерегиндеги) өлчөмүндөгү акча-каражатты БШКга төлөп берсин деп буйрук берген. Байсалов мырзанын туура эмес иш кылгандыгынын үстүнөн жүргүзүлүп жаткан тергөө эмгиче бүтө элек. Кээбир сот чечимдери саясий далилдүү болуп УӨКУнун Копенгаген Документинин 2-чи параграфынын принциптерине жана эрежелерине карама-каршы болгондугу айкындалды.

Шайлоо жүргүзүү

Шайлоолор БШКанын башкаруусунун алдында төрт дэңгээлдүү экманын негизинде өткөрүлдү. БШКанын курамына жети облустук жана Бишкек, Ош шаардык шайлоо комиссиялары (ОШШКлар), 56 райондук шаардык шайлоо комиссиялары (РШКлар) жана 2,274 округдук шайлоо комиссиялары (ОШК) өлкөнүн ичиндеги жана тышындагылар түзүштү.

БШКнын жыйындары, жалпы жолунда, ачык-айрым массалык каражаттардын жана саясий партиялардын өкүлдөрүнүн, андан тышкары жергиликтүү жана эларалык байкоочулардын катышуусу менен өткөрүлүп жатышты. Ошонтсө да, БШК өзүнүн кээбир жыйындарын жабык эшиктин артында дагы өткөргөн, анан кеминде бирөөнү өткөрүп жаткан мезгилде (ал 4-чү декабрда өткөн) шайлоонун маанилүү маселелерин талкуулаган.

Шайлоо Кодексине (10.1.1беренесине) ылайык БШК шайлоону баардыгына бирдей өткөрүүнүн кепилдигин сактоого милдеттерилген. Ошого карабастан, бул шартты колдонуп БШК аткарууга кыйын токтомдорун чыгарган, анын арасында өлкөдөгү тизмеленген шайлоочулардын жалпы санынын 0.5% түзгөн босогону киргизген. Дал ушул токтом он саясий партиялар тарабынан Президент Бакиевке жазылган катта сыноого алынган. Президент түзгөн Ак-Жол партиясы буга каршылыгын көрсөтүп райондор ортосундагы сотко кайрылган, бирок ал токтомду колдоп койгон. Андан кийинки Ак-Жолдун кайрылуусун Жогорку сотко узатты, бирок шайлоо күнүнө чейин Жогорку сот анын караган жок.

РШКлар жана УШКлар, негизинен алганда, мыйзам түрүндө такталган убакыт ченеминде түзүлүшкөн. РШКлар шайлоо күнүнө даярдай көрүнүштү, бирок ошондой болгон учурда дагы, кээбир РШКлар мыйзамдын талабына жараша жергиликтүү өкмөт жана бийигирээк деңгээлде турган комиссиялар тарабынан көргөзүлүүчү техникалык жардамдын жана материалдык-техникалык жабдуулардын жетишбеген кыйын шарттарда иштешкен. БШК чет өлкөлөргө 29,614 добуш берүүчүлөрдү камтый турган 38 участкалык шайлоо комиссияларын

ЕӨКУнүн шайлоого байкоо жүргүзүүчү миссиясы
Кыргызстан – Мөөнөтүнөн мурда өтүүчү шайлоо, 16 декабр 2007 жыл
Алдын алуу тыянактар жана жыйынтыктар жөнүндөгү отчету

жайгаштырган. Мындан тышкары БШК 17-чи декабрда өзүнүн имараттардын тышынан «кыргыз жараандарынын тез арада каттап турган жерлеринде» шайлоо өткөрүүгө уруксаат берген токтомун кабыл алган. БШК мүчөөсүнүн түшүндүрүгүнө караганда, чет өлкөлөрдө жайгашкан УШКлар имараттардын тышында өтүп жаткан шайлоо маселелерине караштуу чечимдерин өздөрү кабыл алышат.

Шайлоочуларды каттоо

Баардык добуш берүүгө укуктуу жараандары жашаган жериндеги пропискасынын негизинде добуш берүүчүлөрдүн тизмелерине (ДБТ), тактап айтканда, жалгыз бир кана шайлоо участогунун ДБТне киргизилиши милдеттүү. Добуш берүүчүлөрдү каттоо жүргүзүү үчүн бул шайлоолордо компьютерлештирилген маалымат базасы колдонулган: ал БШКда кармалган ГАС Шайлоосу. Маалымат үзгүлтүксүз системанын администратору тарабынан жаңыртылып турушу керек. Ал болсо добуш берүүчүлөрдүн жаңыртылган маалыматтарын паспорттук столдон жана жергиликтүү өкмөттөрдөн алып турат. Бүт шайлоого чейинки убакыт аралыгында 15-чи декабрга чейин, өткөн шайлоолордон башкача, добуш берүүчүлөр өздөрүнүн добуш берүү тизмелерин БШКнын сайтынан текшерип тактай алышалган жок.

29 ноябрда, БКШнын билдирүүсүнө караганда, өлкөдөгү шайлоочулардын жалпы саны 2,689,341 түздү. Шайлоочулардын тизмелери алфавит тартибинин же адресстердин негизинде түзүлгөн, анан алар өлкөнүн ичинде коомчулуктун жалпы таанышуусуна 28-чи ноябрга чейин УШКларга берилиши керек. ЕӨКУ/ДИАУКО ШБЖМ арасынаан тандап алган УШКды текшерүүлөрдүн негизинде бир аз кана РШКлар шайлоочулардын негизги тизмелерин чектелген мөөнөтүндө алышканы тастыкталды, жана кээбир УШКлар иш убактысында жабык болуп чыгышкан. Бул арасынаан тандап алган текшерүүлөр даагы эле болсо чектелген бир нече потенциалдуу көп жолу кайталанычуу бир эле шайлоо участогуна таандык каттолорду тастыктаган.

Шайлоо Кодексине (22.10 беренеси) ылайыктуу шайлоочулардын тизмелери жергиликтүү администрация башчылары тарабынан кол коюлуп, печать басылып жана УШКларга тапшырылгандан тартып өзгөрүлбөшү керек. Ага карабастан, кээбир ЕӨКУ/ДИАУКО ШБЖМ барган УШКлар шайлоо тизмелерине тактоо киргизүү максатында кээбир кездерде жергиликтүү администрациялардын өкүлдөрү менен чогуу кожолуктарды текшерип жүргөндөрү байкалды. Барып жоолуккан УШКдын жана жергиликтүү администрацияларынын кээбирөөлөрүнүн айткандарына караганда, шайлоочулардын аттары тизмелерден алынышы мүмкүн, анткени алар чындыгында пропискада турган жерлеринде жок. Шайлоого бир аз күн калганда ЕӨКУ/ДИАУКО байкоочулары шайлоочулардын жаңыдан басылып чыккан тизмелерин көрүштү, бирок аларга байланыштуу актыларында 28-чи ноябрда өткөрүлгөн деп турган.

ЕӨКУнүн шайлоого байкоо жүргүзүүчү миссиясы
Кыргызстан – Мөөнөтүнөн мурда өтүүчү шайлоо, 16 декабр 2007 жыл
Алдын алуу тыянактар жана жыйынтыктар жөнүндөгү отчету

Шайлоо кампаниясы

Шайлоо кампаниясы башынан аягына чейин кампания өтүп жаткан мезгилде салыштырмалуу сыпайы түрүндө жана тынч чөйрөдө жүрүп жатты. Бирок ЕӨКУ/ДИАУКО ШБЖМ менен жолуккан партиялардын көпчүлүктөрү

кыскартылган шайлоо мөөнөтүнө карата болгон бушаймандыктарын билгизишип жатышты. Буга даагы жаңыдан болуп өткөн саясий чөйрөдөгү олуттуу өзгөрүүлөр, анын ичинде 27 октябрда 2007 жылы Ак Жол партиясынын түзүлүшү дагы таасирин тийгизип, алардын кампанияларын жакшы уюштуруп көбүрөөк шайлоочулардын катмарларына жетүүшүсүнө тоскоол болуп жаткандарын билдиришти.

Партиялардын арасындагы эффективдүү жана калыс шайлоо комиссияларга, сотторго жана укук коргоо органдарына болгон ишемдүүлүктөрү төмөн экени айкын болуп чыкты. 6 декабрда бир нече саясий партиялары жана өкмөттүк эмес уюмдары БШК өзүнүн баардык саясий партиялар шайлоого бирдей шартта «эркиндик чөйрөсүндө араачылыксыз жана шайлоого кызыккан тараптардын үстүнөн кысуу көрсөтүлбөгөндүктө» катышат деген кепилдигине турбастыгына байланыштуу, ага коомчулуктун алдында оздөрүнүн ишенбестигин билдиришкен.

ЕӨКУ/ДИАУКО ШБЖМ белгилүү шайлоочулардын катмарларына жасалган араачылык жана алардын үстүнөн көрсөтүлгөн кысууларды белгилеген арыздар түшкөн. Ошону менен катар, ЕӨКУ/ДИАУКО байкоочулары Жайылда, Кызыл-Кыяда, Нарында, Ошто, Сокулукта жана Таласта мугалимдердин жана студенттердин үстүнөн кысымдуулук көрсөтүлгөндөрүн далилдеген отчетторду алышкан. Кээ бир учурларда мындай окуялар окуудан чыгаруу же жумушсуз калтыруу коркутуу-үркүтүүлөр менен коштолгон. Жеке ишкерлерге кысым көргөзүү, алардын саясий партиялары менен түзүлгөн аренда келишимдерин жокко чыгарабыз деген коркутуу-үркүтүүлөр Баткен, Чүй, жана Ош облустарында болгондуктарын ЕӨКУ/ДИАУКО ШБЖМ билдирилген. Баткен, Чүй, Жалалабат жана Ош облустарында партиялардын жана талапкерлердин иштерине киришкендиктер жөнүндө ЕӨКУ/ДИАУКО ШБЖМ билдирилген.

Кээбир учурларда жергиликтүү бийликтер кампания жүргүзүп Ак Жолго добуш бергиле деген чакырыктарды ЕӨКУ/ДИАУКО ШБЖМ байкаган. Ак Жолду колдоого чакырган материалдар, алардын ичинде желектер, постерлер жана китепчелер расмий жергиликтүү өкмөттөрүнүн жана шайлоо администрациялардын имараттарында Чүй, Ыссык-Көл, Жалалабат жана Ош облустарында байкалган. Андан тышкары, бир нече билдирүүлөр административдүү ресурстарды Ак Жол тарабынан Баткен, Чүй, Ыссык-Көл, Жалалабат Ош жана Талас облустарында колдонулуп жатат деген түрүндө түшкөн.

Балыкчыда, Ошто жана Тоңдо жергиликтүү өкмөттөр, Шайлоо Кодексинин 35.3 беренесинде көрсөтүлгөндүн негизинде, постерлерди жайгаштырууга расмий орун

ЕӨКҮнүн шайлоого байкоо жүргүзүүчү миссиясы
Кыргызстан – Мөөнөтүнөн мурда өтүүчү шайлоо, 16 декабр 2007 жыл
Алдын алуу тыянактар жана жыйынтыктар жөнүндөгү отчету

берүү милдеттерин аткарылган жок. Буга даагы кээбир партиялардын жарнама тактайларды арендадоого кудуреттери жетишпегендик кошумча болгондо, бир гана партия көрүнүшүнө ийгиликтүү шарт түзүп жатты. Жайык тармактуу ушул шайлоого арналып ачылган офистер жана аларды бир кыйла күчтөнткөн кампания жүргүзүү жаңы ыкмалары, кабарларды мобилдүү жеткирүү, ушунун баардыгы Ак Жолдун шайлоо кампаниясы ийгиликтүү өтүшүнө белгилүү шарт түзүүдө.

Тескерисинче, башка кээбир партиялардын өздөрүнүн шайлоо кампаниясына багытталган иштерин жүргүзүүгө тоскоолдук көрсөтүлүп жатты. Айтып кетсе, Ата Мекен партиясынын жетекчиси арызы менен Ички Иштер министирлигине жана Башкы Прокуратурага партиянын катуу сүйлөгүч аппаратуралары менен жабдылган унааларын жол тартибин күзөөтөөчү инспекция түртүрүп салганына байланыштуу кайрылган.

Жыйындардын эркиндиги, жалпы жолунан алганда, камсыз кылынган, бирок жергиликтүү шаар кеңешинин чечиминин негизинде коомдук жыйындарды чектегендиктер Бишкек шаарынын ичинде байкалып жатты. Бул чечимдин негизинде, жыйын өткөрүү мөөнөтүнөн 10 күнү мурда кабарлоо керек деген шарт коомдук жыйындарды, кампания жүргүзүүгө калган убактысын эске алганда, эффективдүү жокко чыгарат. 7-чи декабрда Эркинтоо гезитинде расмий түрдө бул чечим 2004 жылынын 14-чү октябырында өткөн Конституция соттунун чечимине жооп бербейт, деп басылып чыккан. Бир партиянын Бишкекте жыйын өткөрүүгө уруксаат суураган өтүнүчү айтылган чечимдин негизинде кабыл алынган эмес.

Массалык каражаттар

Массалык каражаттарынын шайлоо кампаниясын чагылдыргандары бушаймандыкты туудурду: негизинде, массалык каражаттар саясий кампанияны чектелген өлчөмүндөгү чагылдырышы жетиштүү деңгээлде түрдүү жана ар тараптуу болгон жок. Бул көрүнүш шайлоочулардын маалымдуу тандоосуна шарт түзбөгөндүгүн билдирет. Башкы сыналгы станциялары жаңылыктарды чагылдырганда көбүнчө өкмөт мүчөөлөрүнүн, алардын арасында Президенттин, мамлекеттик жана жергиликтүү бийликтердин аткарган иш аракеттери жөнүндө баяндап, жандатып Ак Жол ушул органдарга байланыштуу дегентикти билдирип жатышты.

Кампания өткөрүлүп жаткан мезгилде Президент Бакиев мамлекеттик массалык каражаттарга чыккан: 13 декабрда КТРдын түз эфир программасында жана 14 декабрда Вечерний Бишкек гезитинде. Президент жараандардын Берген суроолоруна жооп берүү менен аларды шайлоого катышууга чакырды. Ал Ак Жол партиянын жаралганына токтолуп, өзүнүн жаңы конструктивдүү оппозициянын парламентке келишин каалаганын билдирди. Сыналгы программасы эки саатка жакын эң ыңгайлуу саат 20:00 кийин эфирде берилди.

ЕӨКУнүн шайлоого байкоо жүргүзүүчү миссиясы
Кыргызстан – Мөөнөтүнөн мурда өтүүчү шайлоо, 16 декабр 2007 жыл
Алдын алуу тыянактар жана жыйынтыктар жөнүндөгү отчету

ЕӨКУ/ДИАУКО ШБЖМ жүргүзгөн мониторингдин негизинде мамлекеттик сыналгы баардыгына бирдей, бирок абдан чектелген убакыт ченеминдеги акысыз эфир берген десе болот. Расмий программалардан жана шайлоочулардын маалыматтарын чагылдыруудан тышкары, ал дагы бир аз эфир убактысын үзгүлтүксүз берилген жаңылыктардын учурунда шайлоо кампаниясына арнаган.

19 күндүн 7 кана күндөрүндө КТР акысыз эфиринде расмий шайлоо кампанияны чагылдырган. Кампания бир мезгилде мамлекеттик сыналгы менен үналгыда

декабрдын 4 – 12 чейин саат 23:00 дон кийин чагылдырылып жатты. Чогуу эсептегенде, кампания өткөрүлүп жаткан учурунда, болгону 25 мүнөттүк мамлекеттик сыналгысында акысыз эфир убактысы ар бир катталган саясий партияга берилген. Басма сөздө акысыз берилген орун болгону ар бир каттоодон өткөн саясий партияга А4 форматындагы бетинин жарымын гана түзгөн. Бул маалымат бир гана жолу (7 декабрда) эки мамлекеттик гезиттерде басылып чыгарылган, Слово Кыргызстана жана Кыргыз Туусу гезиттеринде.

КТР өзүнүн шайлоочуларга адекваттуу шайлоо маалыматтарын берүү жана аларды адилеттүү, жана текши чагылдыруу милдетин аткаралган жок. Мамлекеттик сыналгы өзүнүн 76% чагылдыруу убагын өкмөт мүчөөлөрүнө жана 5% жакын убактысын Ак Жолго (көбүнчө нейтралдуу же позитивдүү) арнаган. Тескерисинче, КСДП 6% гана (көбүнчө терз мүнөздө) жана Ата Мекен 6% га жакын (көбүнчө терз мүнөздө) чагылдырууга ээ болушкан. Башкы жаңылыктарды чагылдырган мамлекеттик үналгысы 76 чагылдыруу пайызын өкмөткө жана 16 пайызын Ак Жолго арнаган. ЕӨКУ/ДИАУКО ШБЖМ КТРден сатып алынынычуу эфир убактысына жүргүзгөн мониторинги баардык сатылычуу эфир убактысынын 44 пайызын Ак Жол, Туран 17%, Ата Мекен 12%, Аалам 11% жана КСДП 7% сатып алгандары далилдеди. Баардык мониторинг жүргүзүлгөн каналдарда сатылуучу эфир убактысын: Ак Жол 49%, Туран 17%, КСДП 16% жана калганын башка партиялар сатып алышкан.

КСДП, Асаба жана Ата Мекен КТРдин сыналгысынын төлөнүүчү эфир убактысынын ат салышып жаткандардын арасында бөлүштүрүү ыкмаларына нааразы болгондуктарын билдиришкен. Бул партиялар кампанияларына байланыштуу жарыяларды эң ыңгайлуу мөөнөтүндө (Шайлоо Кодексинин 32.1 беренесинде тастыкталгандай, саат 20:00-24:00) берүү максатында контракттарды түзүү мүмкүнчүлүгү жоктугун баса белгилеп кетишкен. Ата Мекен КТРге койгон доосуна байланыштуу ишин 7 декабрда соттон жеңип алган. Ошөнтсө дагы, КТР соттун чечимин ишке ашыргын жок, Ата Мекен болсо Жогорку Сотко кайрылганда, ал соттун биринчи чечимин 13 декабрда колдоп койгон. Кийинчирээк ЕӨКУ/ДИАУКО ШБЖМ бир 10 мүнөттөй КТРдин төлөнгөн ыңгайлуу убакытта берилген Ата Мекендин жарыяларын кампаниянын акыркы күндөрүндө байкаган. Ошол эле кезде КСДП 4 гана мүнөттүк сыналгынын төлөмө эфир убагына, Ак Жол 1 саат 11 мүнөткө кампания жүргүзүү учурунда ээ болушкан.

ЕӨКУнүн шайлоого байкоо жүргүзүүчү миссиясы
Кыргызстан – Мөөнөтүнөн мурда өтүүчү шайлоо, 16 декабр 2007 жыл
Алдын алуу тыянактар жана жыйынтыктар жөнүндөгү отчету

Менчик сыналгылардын чагылдыруулары ошондой эле тенденцияны көрсөтүштү. Менчик сыналгы каналдарынын эң маанилүү болгон 5-чи каналы өкмөт менен Ак Жолду кошуп чагылдыруу эфир убактысы жалпы саясий маселелерди чагылдыруу убакытынын 56% түздү. КСДП 18% алган, бирок анын 65% терз чагылдыруу менен өттү. Жалпы эсеп менен алганда, баардык сыналгы каналдарга мониторинг жүргүзгөндүн негизинде, өкмөт менен Ак Жолду кошуп чагылдырган убакыт 70 % жакын болуп чыкты.

Гезиттер түрдүү көзкараштарды чагылдырып жатышты, бирок алардын таасири баасына жана таратылыш шартына байланыштуу өлкөдө чектелген. Алардын чагылдыруулары көпчүлүк учурда өкмөт жүргүзгөн иш аракеттерине арналган. Гезиттер 60% орундарын өкмөт жүргүзүп жаткан иш аракеттерине (жана андан тышкары 13 пайызын Ак Жолго), башка партияларга берилген төлөмө орундарынан тышкары, арнашкан.

Аялдардын жана аз сандуу улуттардын катышуусу

Конституциянын негизинде эркектер жана аялдар тең укуктуу жана тең эркиндике, жана тең мүмкүнчүлүктөргө ээ. Жаңы гендерлик квотанын негизинде 39 пайызга жакын каттоодон өткөн талапкерлер аялдар болду. Бирок ошонтсө деле, аялдар чечим кабыл алынуучу иштерде дагы эле болсо аздык өкүлчүлүктү түзүшөт: өкмөттүн 21 мүчөөсүнүн арасында 3 гана аялдар. Шайлоо өткөрүүдө 13 БШК мүчөөсүнүн арасында 5 гана аялдар болгон, жетекчини дагы эсептегенде. 56 РШКлардын ичинен 11 аялдар жетектеген жана 9 ОШКнын ичинен 1 аял жетектеген.

1999 жылы өлкөдөгү өткөн Эл Каттоосунун⁹ негизинде Кыргызстандын калкынын көпчүлүгүн кыргыздар түзөт, 65% тегерегинде. Экинчи көпчүлүктү түзгөн топко өзбөктөр кирет, 14% тегерегинде, ал эми санынын эсептегенде, үчүнчү орунду орустар тобу ээлейт, 12,5% тегерегинде. Башка улуттардын арасына дунгандар, немистер, казактар, корейлер, тажиктер, татарлар, түрктөр, уйгурлар жана украиндер түзүшөт. Жаңыдан кыргыздардан бөлөк улуттарга киргизилген 15% квота алардын өкүлчүлүктөрүнүн жаңы парламенте көбөүшүнө шарт түзөт.

Жергиликтүү жана эларалык байкоочулар

Шайлоо Кодексинин негизинде эларалык байкоочулар бир гана шартта аккредитацияланат: Президент, парламент, өкмөт же БШК тарабынан чакырылышса. Бул шайлоого БШК 594 эларалык байкоочуну аккредитациялаган, алардын ичинде ЕӨКУ/ДИАУКО, ЕӨКУ ПА, Көзкаранды эмес Өлкөлөрүнүн Уюмунун шайлоолорго байкоо жүргүзүүчү миссиясынын, Шанхай Кызматташтык

---

⁹ <http://www/stat/kg/Eng/Home/ctnsus/pdf>

ЕӨКУнүн шайлоого байкоо жүргүзүүчү миссиясы
Кыргызстан – Мөөнөтүнөн мурда өтүүчү шайлоо, 16 декабр 2007 жыл
Алдын алуу тыянактар жана жыйынтыктар жөнүндөгү отчету

Уюмунун жана башка эларалык Өкмөттүк эмес уюмдардын, жана экиараптык делегациялардын өкүлдөрү бар.

Бир нече жергиликтүү калыс топтор, алардын ичинде: Демократия жана Жараандардын Коому үчүн Коалициясы, Жараандар Коррупцияга Каршы, Таза Шайлоо, Интербилим жана башкалар шайлоо өтө электе дагы жана шайлоо өтүүчү күнүндө дагы бүткүл өлкөнүн аймагында байкоо жүргүзүштү.

Шайлоо өткөн күнү

Шайлоо өткөрүлүп жаткан күнү ЕӨКУ ШБЖМ нын байкоочулары 800-дөн ашык шайлоо участкаларын кыдырып жана УШКдын иштери менен шайлоо процессинин учурунда таанышып жакшы жана абдан жакшы өтүү деп 90 пайызынан ашыгын баалашкан. Бирок ошол эле учурда, кээбир тынчсызданткан тартип бузуулар дагы байкалган жана эсептөө учурунда шайлоо процесси бир кыйла бузулду деп, байкоочулардын берген бааларына караганда 30 пайыздын тегерегинде начар же абдан начар болгон.

Байкоочулар өлкөнүн аймагындагы ар кайсы жерде жайгашкан 89 шайлоо участкалардын ачылышына катышып, жакшы же абдан жакшы өткөн деген бааларды 88 пайыздын тегерегинде беришкен. Шайлоо башталаар учурда шайлоо урналары баардык байкоо жүргүзүлүп жаткан жерлерде талапталгандай жабылуу жана печать басылуу болгондору байкалган. Ошол эле учурда байкоочулардын, белгилегине караганда, кыдырган участкаларынын 50 пайызынан ашыгында УШКлар протоколдордун баардык тийешелүү бөлүктөрүн толтурушкан эмес, жана эрте 10 декабрдан баштап добуштарын берген шайлоочуларды талапталган кылып жазышкан эмес. 23 пайыздын тегерегинде полномочиясыз адамдардын болгондору байкалган.

90 пайыздын тегерегинде шайлоо участкаларында добуш берүү процесси жакшы же абдан жакшы өтүп жатат деп бааланган. Бирок ошол эле учурда бир топ проблемалар дагы байкалган, алардын ичинде 18 учурда урналарды толтуруу, көбүнчө Жалалабат жана Ош облустарында байкалган. Бишкектин ичинде бир кыйла тартип бузуулар Кыргыз Улуттук Университетиндеги шайлоо участкасында байкалган, анын арасында бюллетендерди укуктары жок адамдарга таратуу. Шайлоочуларга унаа (автобус) уйюштуруу 21 учурда байкалган. Полномочиясыз адамдардын жүргөндөрү 14-төн ашык пайыздын тегерегинде байкалган. Шайлоочулардын бармактарын сыялоосу дагы, текшерүүсү дагы талапка жараша текшерилбегендери кыдырылган шайлоо участкаларынын 15-тен ашык пайыздын тегерегинде байкалган. Мыйзамдын талабына жараша, саясий партиялардын маалыматтары шайлоо участкаларында жайлаштырылышы керек болучу, бирок байкоо жүргүзгөндөрдүн арасынан үчтөн эки бөлүгү бул талапка жооп берген жок. Шайлоо өтүп жаткан күнү партиялардын байкоочулары баардык шайлоо участкаларында болгону байкалган.

ЕӨКУнүн шайлоого байкоо жүргүзүүчү миссиясы
Кыргызстан – Мөөнөтүнөн мурда өтүүчү шайлоо, 16 декабр 2007 жыл
Алдын алуу тыянактар жана жыйынтыктар жөнүндөгү отчету

Шайлоочулардын тизмелеринин түзүлүшү жана алардын сапаттары байкоочуларды тынчсыздандырды. Кеминде Бишкектеги эки сот элге толуп кетишкендери байкалган. Бир миңге жакын эл чогулуп, өздөрүнүн шайлоого добуш берүү укуктарын талап кылып жатышты. Кээбир учурларда шайлоочулардын тизмелеринде окшош кол коюлгандар белгиленген. Бирок 15 пайызга жакын учурларда байкоочуларга шайлоочулардын тизмелерин көрсөткөндөн баш тартышкан.

Байкоочулардын берген бааларына караганда, 30-дан ашык пайыздын тегерегинде эсептөө процесси начар же абдан начар: ачык-айрымдуулукту жана жоопкерчиликти четке кагуу менен өткөн. Көпчүлүк учурларда, байкоо жүргүзүлгөндөрдүн 20 пайызынын тегерегинде эсептөөлөр шайлоо участкалары жабылаар менен башталган жок; кээбир учурларда эсептөөлөр жабылган мөөнөтүнөн 1 сааттан ашык кечигүү менен башталышкан. Жүргүзгөн байкоолордун негизинде, 20 пайыздын тегерегинде протоколдор кол койорго чейин толук толтурулган эмес. Андан тышкары, протоколдордун 13 пайыздан ашыгы сыя менен толтурулушкан эмес.

Даагы бир тынчсызданууну жараткан көрүнүш, 47 пайыз УШКлар шайлоочулардын тизмелерине кол жана печать коюшкан эмес, андан дагы байкоо жүргүзүлгөн шайлоо участкалардын 28 пайызында кошумча шайлоо тизмедеги шайлоочулардын сандары эсептелип жана жазылган жок. Байкоо жүргүздөндөрдүн ичинен 50 пайыздын тегерегинде учурларда шайлоочулардын койгон белгилери эсептөө жүргүзүлүп жаткан мезгилде эсептөөгө катышкандарга көргөзүлгөн эмес. Полномочиялары жок адамдар байкоо жүргүзүлүп жаткан шайлоо участкаларынын ичинен 39 пайызында эсептөө жүргүзүлүп жаткан мезгилде байкалган; УШКлардын иштерин башкаргандар 4 пайыздын тегерегинде болушкан. Шайлоочулардын тизмелерине кирбей калгандыка байланыштуу атайлап процедура тартиптерин шайлоо участкаларында бузуулар 12 пайыздын тегерегинде байкалган. Байкоочуларга тоскоол көрсөтүү 12 пайыздын тегерегиндеги учурларда болгон. Байкоочулар белгилегендерине караганда, жыйынтык протоколдорду УШКлардан РШКларга жеткирүүдө кечиктирүүлөр 16 пайыздын тегерегинде болгон. Кээбир учурларда УШКлар РШКларга барардын астында жергиликтүү администрацияларга кирип жатышкандары байкалган.

Табуляция процессине байкоо РШКлардын үчтөн бир бөлүгүндө жүргүзүлгөн, жана негизинен начар деп бааланган. РШКлардын имараттарынын ичинде, байкоочулар белгилегендей, негизинде ачык-айкымдуулук болгон жок, басымдуу учурларда табуляциялар байкоочулар жана партия өкүлдөрүү киралбай турган өзүнчө бөлмөлөрдө орнотулушкан. Кээбир учурларда байкоочуларга процеске байкоо жүргүзүүгө тоскоолдук көрсөтүлгөн, жана алты учурда байкоочуларга РШКларга кирүүгө уруксат берилген жок. Кээбир маселелер өзгөчө тынчсыздыруу туудурат, алардын ичинде: полномочиялары жок адамдардын катышуусу, маалыматты табуляция таблицаларына калем менен жазуу жана

ЕӨКУнүн шайлоого байкоо жүргүзүүчү миссиясы
Кыргызстан – Мөөнөтүнөн мурда өтүүчү шайлоо, 16 декабр 2007 жыл
Алдын алуу тыянактар жана жыйынтыктар жөнүндөгү отчету

УШКлардын РШКлардын жайгашкан жерлеринде протоколдорго негизсиз оңдоо киргизүүлөр.

Шайлоо күнү 18:00 баштап БШК жыйынтыктар же алдын ала жыйынтыктарды камтыган маалымат берген жок. Толук партиялардын маалыматтары шайлоо участкалары боюнча чыккан жок. Алдын ала жыйынтык цыфралар жана партиялар боюнча жалпыланган маалыматтар БШК тарабынан биринчи жолу 17 декабрда саат 08:00 жарыяланды.

МИССИЯНЫН МААЛЫМАТЫ ЖАНА ЫРААЗЫЧЫЛЫКТАРЫ

ЕӨКУ/ДИАУКО 34 эксперттен турган Шайлоого байкоо жүргүзүү миссиясы 2007 жылынын 21 ноябрында өзүнүн офисин Бишкек шаарында ачты. Мындан тышкары узак мөөнөттүү байкоочуларын борбор шаарынын ичинде жана 7 өлкөнүн облустарында жайгаштырган. Шайлоо күнү 270 байкоочулар 38 ЕӨКУнүн курамын түзгөн өлкөлөрдөн келген, анын ичинде 26 ЕӨКУ ПА делегация мүчөөлөрү жер-жерлерге таратылышкан. ЕӨКУнүн Шайлоого байкоо жүргүзүү миссиясы 2236 шайлоо участкаларынын ичинен 800 шайлоо процессине байкоо жүргүздү, жана эсептөө процессине 74 шайлоо участкаларында, жана табуляция жүргүзүү процессине 20 РШКларында.

Киммон Килльонен мырза, Финляндия Парламентинин мүчөөсү, ЕӨКУ ПАнын вице-президенти жана ЕӨКУ ПАнын делегациясынын башчысы атайын ЕӨКУнүн офисинин жетекчиси тарабынан атайын укуктуу координаторлугуна кыска мөөнөттөгү байкоочуларды башкарууга көрсөтүлгөн. Николай Вулчанов мырза ЕӨКУ/ДИАУКО Шайлоого байкоо жүргүзүү миссиясын жетектейт.

ЕӨКУ/ДИАУКО жана ЕӨКУ ПА өздөрүнүн ыраазычылыктарын Тышкы Иштер министирлигине, Борбордук Шайлоо Комиссияга жана башка борбордук жана жергиликтүү өкмөттөргө байкоо жүргүзүлүп жаткан мезгилде колдоолору жана кызматташкандары үчүн билдиришет. Ошондой эле алар Бишкектеги ЕӨКУнүн Борборуна жана башка эларалык уюмдарга, жана элчиликтерге алар тарабынан көрсөтүлгөн колдоолоруна өздөрүнүн ыраазычылыктарын билгизишет.

Кошумча маалымат алыш үчүн төмөндөгүлөр менен байланышсаңыздар болот:

- Николай Вулчанов мырза, ЕӨКУ/ДИАУКО ШБЖМдин жетекчиси, Бишкекте (+996-312-664-171);
- Урдур Гуннарсдоттир мырза, ЕӨКУ/ДИАУКО нун өкүлү (+48-603-683-122) же Никола Шмидт айым, ЕӨКУ/ДИАУКО нун шайлоо кеңешчиси, Варшавада (+48-22-520 0600);
- Андреас Бэйкер мырза, ЕӨКУ ПА нын пресса жана программага жооптуу кызматкери, Копенгагенде (+45-60-10-80-30).